

Jedelleşeliň, ýöne...

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 24 января, 2025

Jedelleşeliň, ýone... JEDELLEŞELIŇ, YÖNE...

Togsanynjy ýyllar...

Böreň-böreň gan akan döwür...

Adam hukuklary jemgyyetiniň Elazig şäheri boýunça bölüm müdiri aklawjy Metin Jan we jemgyyetiň agzasy doktor Hasan Kaýa 1993-nji ýylyň 21-nji fewralynda gaçyryldy. Şol gün Janyň maşgalasyna til kakan biri «Yzy ýarasyn» diýdi-de, telefony goýdy. Ertesi gün onuň öyüne ýene jaň ediliп, iňleme sesleri eşitdirildi we köwüşi torba salnyp ugradyldy. We:

27-nji fewralda gynalan, kellelerinden atylan jesetleriň üstünden baryldy...

Ganhorlaryň kimdigini «Maýor Erseweriň görkezmeleri» ("Binbaşı Ersever'in İtirafları") kitabymda ýazypdym. Maşgalalar kitaby delil görkezip, Elazig şäheriniň prokuraturasyna yüzlenipdi.

Prokurorlaryň beren «wezipesizlik» karary (решение о несудимости) sebäpli jenaýat işi Elazig, Tunjeli, Kaýseri, Erzinjan, Malatýa şäherleriniň arasynda gatnady ýördi. Ymykly derňew işi geçirilmänsoň iş gozgalmady. Kaýa maşgalasy jenaýat işini Ýewropa Adam hukuklary suduna (ÝAHS) geçirtdi.

ÝAHS meni güwä hökmünde çagyrdы...

Sudda bilyänlerimi aýdanymda, Türkîyäniň wekilçiligini edýän aklawjy gulagyma egilip şuny pyşyrdady:

– Haýış, ýurdumyzy kiçeltmäli Soner beý!

Bu boluş aslynda biziň hukuga-adalata bolan garaýşymyzy görkezýär. Üsti açylmadık jenaýatlary bukmak

watansöýjilikmikä? Hukuk döwletiniň nämä geregi bar onda? Şol gin suduň zalynda bilyän zatlarymyň barsyny aýtdym. ÝAHS Türkýäni günäli bildi...

• «KLUB» SERIALY

Şunuň üstünde durup geçmekçi:

«Klub» ("Kulüp") serialy ýakyn taryhymyz boýunça jedelleri tutaşdyrdy:

1942-nji ýylda çykarylan «Barlyk salgydy»! (Варлык вергиси түр. Varlık Vergisi – налог, введённый в Турции. - t.b.)

"Salkym hanymyň däneleri" («Salkım Hanımın Taneleri») çepeř filminde-de şeýle çekişme bolup geçipdi.

Ýogsam bolmasa... Teleseriallardyr çepeř filmleriň üstünden taryhyň jedeli edilmeýär. Bular çepeř fantaziýadır, senarist we režissýor öz hyýalynda janlandyryp bilen zatlaryny orta goýýar. Mysal üçin:

Kwentin Tarantino «Messepsizler bandasy» (Inglourious Basterds") çepeř filminde Gitlerdir Gebbelsi kinoteatr zalynda ýakyp öldürdi! Munuň jedelini etmegiň geregi barmy?

Emma ýurdumyzda teleseriallardyr çepeř filmlerde suratlandyrylanlary hakykatdyr öýdýänler bar! «Klub» teleserialyna tomaşa edip, «Barlyk salgydy» hakda akyň satylýar! Haýran galaýmaly, gürrüňi eýdip-beýdip 1955-nji ýylyň 6-7-nji sentýabryndaky wakalara direýärler! Ýogsam aralarynda on üç ýyl tapawut bar ahwetin!..

Özem serialyň «Barlyk salgydy» sebäpli söýgülisi («Barlyk salgydy» çykmasdan öñ) 1938-nji ýylda öldürendigi ýaly wagt meseleleri bar! Ýeri bolýa-la, häzir biziň gürrüñimiz serial däl...

Gürrüň «Barlyk salgydy»:

Salgyt diňe Türkýede däl, hemme ýurtda diýen ýaly çykdy:

Mysal üçin, «Ýeňiş salgydy» («The Victory Tax»), ABŞ-da 1942-1944-nji ýyllarda hereket etdi. Iki million dollar girdejisi barlardan 67% salgyt alyndy. Bu görkeziji Angliýada 80%-di!

ABŞ we Angliýa diňe Ikinji jahan urşunda däl, Ikinji jahan

urşunda-da «Hususy girdeji kanunyny» çykardy. Urşa gatnaşmadyk Şweýsariýa çenli bäs ýyllap barlyk salgydyny ýöretdi. Türkiýede iki ýyl dowam etdi. Ilkinji uruş salgydynyň 1874-nji ýylda Üçünji Karlist ursy döwründe Ispaniyada güýje girendigini ýatladýaryn...

• ÖKTENIŇ KASTY

Ikinji jahan ursy döwri...

18 millionlyk Türkiýäniň 1 milliony harby gulluga çagyryldy. Olaryňam aglabasy obaly. Netijede ekerançylyk pese düşdi, çörek kartočka bilen almaly edildi, elden alma söwda (gara bazar) möwç urdy.

Şol ikiarada... Döwletem goranmak boýunça çykdajylaryň ýerini dolmakda we goşunyny doýurmakda maliýe kynçylygyny çekdi. Döwletiň 1939-njy ýymda 390 million lira bolan býužeti 1942-nji ýylda 900 million lira çykdy.

Türkiye'de «Barlyk salgydy» diňe diasporalardan däl, (şol sanda marşal Fewzi Çakmakdan hem) musulmanlardan we

saýrylardanam alyndy. "Alyndy" diýmegin özem gaty dogry däl, türkler salgylarynyň barsyny berdi, diasporalardan salgydyň 20-25%-nem jemläp bolmady.

Toplanan 315 million liranyň içinde musulman dällerden 30 million lira, daşary ýurttlardan 130 million lira, musulmanlardan bolsa 155 million lira alyndy...

Mesele diňe pulda däl elbetde, salgyt toplananda gödek ýalňşlyklaram az bolmady.

Meselem... Ähli diasporalary baý hasaplamak ýalňşlykdy.

Meselem... Sanawlardan käbir kişileriň adyny sypdirmak ýalňşlykdy.

Meselem... Tutarygy näme bolanda-da, salgyt tölemedikleri Erzurumdaky Aşgala (Aşkale) ugratmak ýalňşlykdy.

Meselem... Uruş şertlerinde-de bolsa, syýasatdyr habar beriş serişdeleriniň dili diýseň gödekdi.

Şuny-da goşsam gowy bor: Bu babatda çeşme hökmünde şol döwrüň Stambul Defterdarı- Faik Ökteniň «Barlyk salgydy pajygasy» ("Varlık Vergisi Faciası") kitabı görkezilýär! Emma... Bir ermeni ildeşimize zorluk ulanyp öýüni ujypsyz baha satyn alandygy üçin Faik Ökteniň şol döwür jogapkärçilige çekilendigi hakda gürrüň edilmeýär! Ökteniň bu kitabı JHP-den ar alma kasty bilen 1951-nji ýylда Demokratik partiýanyň döwründe ýazandygynam ýatladýaryn!

Bular hakda hemise pikir alşalyň, jedelleşeliň. Emma bir bitewi döwletimizi garalamak isleyän neoliberalizmiň etnos duzagyna düşmezden!

Serial-kinofilm duýguçyllygyny bir ýana goýup, hakykatyň ýanynda duralyň...

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 11.01.2022 ý. Publisistika